

Հայ հնագիտութեան միւս խոշորագոյն դէմքը, Strzygowski փորձած էր ընել այդ համեմատական ուսումնասիրութիւնը։ Իր գլխաւոր աշխատութեան վերնագիրն իսկ՝ *Baukunst der Armenier und Europa*, կը վկայէ որ հեղինակը միասնաբար կը դիտէ հայ և եւրոպական արուեստները։ Ինչպէս զիտենք, արդիւնքը այնքան անսպասելի և ապշեցուցիչ եղաւ, որ պայթեցաւ ուսման պէս զիտութեան անվրդով և քիչ մը հնացած երկնակամարի վրայ և իրարանցում բարձրացուց հին տեսակէտներուն կառուցող գիտուններու մէջ։ Գիտուններու մէկ մասը համաձայնեցաւ Strzygowski-ի հետ, իսկ միւսն ալ, ընդհակառակն կատարի կերպով յարձակեցաւ անոր վրայ, չհաշտուելով այն մտքի հետ՝ որ հայ ճարտարապետութիւնը նպաստած էր եւրոպականի զարգացման։ Պէտք է ըսել որ Strzygowski-ի աշխատութիւնը ունէր խոցելի կողմեր։ Անոր չափազանց համարձակ հայեացքները հայ ճարտարապետութեան տարածման և ազդեցութեան մասին միշտ ամբապնդուած չէին փաստերու միջոցով։ Բացի այդ՝ Strzygowski-ի գիրքը լոյս տեսնելէ յետոյ նոր պեղումներ և ուսումնասիրութիւնները մէկը միւսին ետեւէն նոր զենք կու տային Strzygowski-ի հակառակորդներուն հայ արուեստի պերճաւոր համար։ Որովհետեւ մինչ ուրիշ երկիրներու մէջ անընդհատ կը բացուէին նոր յուշարձաններ, Հայաստանի մէջ, դժբախտաբար ոչ մէկ նոր յուշարձաններ չկային։ Բազմաթիւ հայ յուշարձաններ մնային թողուած գետնի տակ և կիսականգուն մնացածներն ալ չդարձան մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան օբյեկտներ։

Միայն երբեք այս կամ այն գիտնականի աշխատանքը կու գար քիչ մը բաժնաւոր հայ արուեստը ծածկող վարագոյրի մէկ անկիւնը և ցոյց կու տար հայ և եւրոպական արուեստներու ունեցած սերտ

կապակցութիւնները։ Այսպէս Baltrušaitis-ը ցոյց տուաւ հայ արուեստի նշանակութիւնը ուսումնական և գոթական ոճերու զարգացման համար։ Օրիորդ Սիւրբի Տէր-Ներսէսեան յայտնաբերեց մանրանկարները։ Գարեգին Արք. Յովսէփեան լոյս աշխարհ ընծայեց հնագոյն խաչքարերը և կոթողները, որոնք այնքան կարեւոր են քրիստոնէական արուեստի սկզբնաղբիւրները որոշելու համար։

Այս ամբողջը ցոյց կու տայ որ հայ հնագիտութիւնը կարող է զարգանալ արդիւնաւոր կերպով միայն սերտօրէն կապուելով եւրոպական հնագիտութեան հետ։ Ահա այդ կայն է, որ ստեղծուած է Սորպունի մէջ։ Շեշտենք որ մեր նպատակը պէտք է ըլլայ անպատճառ և միայն՝ դրսեւորել հայ արուեստի ազդեցութիւնը ուրիշ ազգերու վրայ։ Պէտք է հրաժարիլ ամէն տեղ հայ միակողմանի ազդեցութիւն տեսնելու միամիտ ազգայնական ձգտումէն, որ կարող է վարկաբեկել հայ հնագիտութիւնը եւրոպացիներու աչքին։ Գեղարուեստական-պատմական երեւոյթները շատ բարդ են։ Հայ հնագիտութիւնը կարող է հեղինակութիւն ունենալ միայն այն պարագային՝ երբ դրուի եւրոպական ժամանակակից գիտութեան հաւասար մակարդակի վրայ։ Այս պատուաւոր և դժուար խնդիրը պէտք է լուծէ Սորպունի հայ հնագիտական կորիզը։

Մենք մտադիր ենք տալ «Բազմավէպ»-ի մէջ պարբերական տեղեկութիւններ «Գործնական պրոցի» որոշ աշխատանքներու մասին, որոնք կարող են այս կամ այն չափով հետաքրքրել հայ ընթերցողը։ Այդ տեղեկութիւնները կը վերաբերին թէ՛ հայ յուշարձաններուն և թէ՛ անոնց ուսումնասիրութեան նպատաւով օտար յուշարձաններուն։ Մենք ուրախ պիտի ըլլանք եթէ «Բազմավէպ»-ի ընթերցողները իրենց բնագոյտական գիտողութիւնները ընեն արժարժուող խնդիրներու շուրջ։

Ա. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

ԿԻՆԵՄԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ-ՍՏՈՒԳԱՐԱՆԱԿԱՆ
ՆՕԹԵՐ

Ս Ի Ս

Սիւ բառին ծագումը շատ մը մեկնութիւններու առիթ տուած է։ Ըստ Ալիշանի՝ Սիւ անունն առաջին անգամ կը հանդիպինք Թէոտորիտի «Միանձանց Պատմութիւն» գրքին մէջ, ուր կը պատմուի Սիւնի Սիւնակեացի մասին։ Սիւնի Սիւնի է, ծնած 395-ին և վախճանած 445-ին։

Արար պատմագիրներ Սիւի մասին երբ կը գրեն, կը պատմեն անոր զրաւումը արարներու կողմէ 687-ին և կամ աւելի վերջ 704-ին Հարուն Էլ Ռեշիտ խալիֆայի կողմէ ու բաղաբը կը կոչեն «Սիւի» կամ «Սիւան»։

Պատմութեան մենք գիտենք որ Կիլիկիոյ դաշտային մասի բնակչութիւնը Սեմական էր, իսկ լեռնային Կիլիկիոյ բնակիչները ոչ-սեմական։

Կիլիկիոյ Քրիստոսէ գրեթէ կէս դար առաջ երբ Կիլիկիոյ համար քոստիլ նշանակուած էր, իր նամակներուն մէջ կը խօսի լեռնարնակ ծովահէներու մասին, որոնք ասպատակութիւններ կ'ընէին ծովու ու ցամաքի վրայ, իջնելով իրենց անտիկ լեռնային դիրքերէն և որոնց զսպումը կը համարէ գրեթէ անկարելի։

Նոյն զանգառները ունին նաեւ Ասորական թագաւորները Քրիստոսէ առաջ 8-րդ դարու լեռնաբնակ ոչ-սեմական այդ ժողովուրդներու մասին, որոնք անյաղթելի էին։

Սիւ, Տաւրոսեան լեռներու մէկ կողմին

(1) Պատմականօրէն կրնանք հաւատալ, թէ այդ ոչ-սեմականները հայեր էին, այս մասին ուրիշ աղբյուրներ

վրայ հաստատուած է, գրեթէ դաշտային դիրքի մը վրայ։ Շատ բնական էր որ բնակչութիւնը բաղկանար սեմական ցեղէ և քաղաքներու ու աւաններու անուններն ալ ըլլային սեմական։ Այս մենք շատ դիւրութեամբ կը տեսնենք Ատանայէն դէպի արեւելք տարածուած հողային շերտին վրայ։ Սորյ մօտ կը գտնուին սեմական անուններով շատ մը տեղեր։ Անարգաթա, Ամուտա, Թէլ Համուտ, Խախ, Միսիս եւայլն։ Ահա այդ սեմական անուններէն մէկն է նաեւ Սիւ։

Սիւ, Արամեական Խաախ քաղաքի բառէն առաջ եկած է։ Սեմականները 3 խաֆ տառը չեն հնչեցրել (սիւտ) կը գրեն և այդ կամ էլ կ'արտասանեն։ Նոյնպէս ալ Խաախ կը գրեն և Ասիս կ'արտասանեն։ Բառին սկզբի Ա-ը թաւ հնչում ըլլալուն՝ ինկած է և մնացած է միայն ՍԻՍ։ Սիւ, ուրեմն կը նշանակէ Քահանայ կամ կղերներու տեղ, վայր։

Թէոտորիտոս իր պատմութեան մէջ Սիւան կը գրէ Սիսի համար, որ ըսելէ «Խաախ» քահանաներու տեղ՝ քահանաներու քաղաք։ Սիւնի Սիւնակեաց քահանաներու այս քաղաքին մէջ ծնած ու սնած է, միայնակեացի կեանքը գեղարդասելով աշխարհիկ կեանքին, իր շրջապատէն ազդուած ընդգրկած է հոգեւոր կեանքը և եղած իր դարուն ամենայայտնի անձերէն մէկը։

Քահանաներու, Սիսաններու այդ քաղաքը՝ Սիւ վերջ ի վերջոյ եղած է նոյն իսկ հայոց ալ քահանայաքաղաք մը, կաթողիկոսանիստ աւան մը։

Արամեական կամ Ասորական այս քաղաքին մէջ ասորիները ունէին մէկէ աւելի եկեղեցիներ և եպիսկոպոսական թեմ էր։ Մեծ թիւով սեմական ժողովուրդ մը կ'ապրէր Սիսի մէջ։

Սիւ անունին խաախ բառէն առաջ եկած ըլլալուն ուրիշ փաստ մըն ալ ունինք որ մինչեւ ցարդ սխալ մեկնուած է։

Հալէպի մէջ «Հարթ Սիսի» անունով